

СУВЕРЕННОСТ НА ИЗПЪЛНИТЕЛНАТА ВЛАСТ В БЪЛГАРИЯ В ГОДИНИТЕ СЛЕД ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Сашка Миланова

Темата на научното изследване е комплексна по обхват и по съдържание. Нейните политически и социално-правни измерения се разпростират многопластово в общественото пространство. Представена в исторически аспект, тя засяга въпросите за държавно-политическия модел на управление, за конституционните правомощия на правителството и тяхното съблюдаване, за взаимоотношенията между държавните и политическите органи в административния механизъм на властта. Изброените тематични линии съдържат същността на възгледите за развитие на българското общество и държава в следвоенния период. Те отразяват концепцията за глобална трансформация в страната. Самата идея за радикални структурни промени не съзрява и не се формира в национална среда, а се внася отвън като изпитана политическа доктрина, която се прилага с революционни методи. Нейните постановки се спазват като неотменими аксиоми от всяка комунистическа партия, овладяла властта.

С политическия акт на 9 септември 1944 г. държавното управление преминава в коалицията Отечествен фронт, съставена от партиите – БРП (к), НС “Звено”, БЗНС “Пладне” и БРСДП. Правителството на ОФ представлява не само смяна на кабинета, промяна на неговия персонален състав. Настъпва неконституционен обрат, с който се слага край на традициите и приемствеността. В новия министерски съвет силите и позициите на съюзниците са неравностойни. Комунистическата партия заема първостепенно

място в държавния апарат, в обществените и масовите организации. Ръководната роля на комунистите се основава и утвърждава от два фактора – присъствието на съветски политически и военни представители в Съюзната контролна комисия в България, които изпълняват главните надзорни функции в нея¹. Другият опорен лост са съветските военни подразделения, които, макар и “братски”, са окупационни по предназначение. Българската политика става подвластна на определяните в Кремъл насоки в политическата, икономическата, военната и културната област. “Препоръките” се поемат от лидера на комунистическата емиграция в Москва Г. Димитров и се предават на завърналите се от СССР емигранти и местни партийни лидери, поставени да ръководят държавните дела.

Правителството на Отечествения фронт е основен двигател в процеса на радикално преустройство в държавата. То изпълнява едновременно функциите на върховен орган на изпълнителната и на законодателната власт, което му позволява да разгърне действията си многопосочно. Правото за издаване на нормативни актове се постановява в чл. 47 от Търновската конституция. Позовавайки се на него, Министерският съвет приема 540 наредби-закона, постановления и решения в периода 8 септември 1944 г. до 15 декември 1945 г.² С тях се регламентират широк кръг въпроси от политическата, съдебната, стопанската, културната и социалната сфера на обществения живот. Целта им е насочена към укрепване на извършената политическа промяна на 9 септември 1944 г.

Необходимостта от компетентни министри е изключително важна за България, която трябва да решава сложни вътрешнополитически и стопански задачи, да търси дипломатически начин за изход от комплицираните международни, репарационни и финансови проблеми, възникнали от войната и от участието ѝ в Тристранния пакт. За съжаление този факт се омаловажава и начело се поставят лица, които са неподготвени, неподходящи за висша държавна служба, без ерудиция и знания в съответната област. За министри се избират политически заслужили, послушни изпълнители на решенията на комунистическата партия.

Министерствата, които осъществяват главните направления на държавните дела и имат несъмнена политическа сила – на вътрешните работи, на правосъдието, на войната и на външните работи – се оглавяват от комунисти и звенари. Министерствата, които направляват стопанската, социалната, културно-просветната дейност и пропагандата, се заемат от земеделци, социалисти и един независим общественик, макар последното да не съответства на конформизма на Димо Казасов.

Международните и вътрешните условия в страните от съветската сфера на влияние са благоприятни за комунистите, които все по-открито изявяват ръководните си позиции в управлението. Независимо че са в коалиция с други партии, те съсредоточават вземането на решения от висшите органи на КП. Още в първите дни след 9 септември Политбюро на ЦК на БРП (к) в ежедневни заседания започва да разглежда всички основни политически, стопански, социални и културни проблеми. На тях присъстват членове на ЦК на БРП (к), министри, регентът Т. Павлов. Главният координатор в Политбюро е Тр. Костов, който е избран за първи политически секретар на комунистическата партия³. Той подготвя материалите за обсъждане и проекторешенията на ПБ въз основа на директивите на Г. Димитров, председател на ЦК на БРП (к), живеещ в съветската столица. В непрекъснат поток от радиограми, писма и пр., разменяни между ръководните дейци на партията от София и нейния лидер в Москва, постоянно се съгласува всяко политическо действие, решение, инициатива на българското правителство. Междувременно информацията, указанията и предложенията на Г. Димитров се уточняват от Сталин и неговите министри. В България тяхното прилагане се следи стриктно от съветските представители в Съюзната контролна комисия, и главно от ген. Бирюзов. Те имат привилегиата и “правото” да се намесват навсякъде и по всяко време, когато преценят за необходимо.

Неотложните въпроси не се разискват на спешни заседания на Политбюро, а само се обменят мнения между някои от членовете му. Секретариатът на ЦК на БРП (к) става постоянен оперативен орган. Фактически двата висши органа на комунистическата партия – Политбюро и Секретариатът – движат държавните дела и уп-

равляват от името на Отечествения фронт. Изпълнителната власт загубва своята суверенност, обезличава конституционните си функции и още в началото на прехода се отдалечава от нормалното демократично развитие. Главният компонент във формиращата се нова политическа система е партийният апарат. Политическите структури на комунистическата партия заемат всички нива и сектори в пирамидалната административна конструкция. Постепенно се достига до пълно покритие между държавни и партийни отдели във вертикална и в хоризонтална посока.

Недоверието и подозрителността към съпартийците е характерна черта на болшевишката доктрина. Затова и с особено внимание се наблюдават действията на регента и на министрите комунисти. В писмо до Г. Димитров от 17 октомври 1944 г. В. Червенков пише: "Министрите не са още впримчени да се чувстват действително мандатъори на ЦК. Нямаат необходимия контрол. Правят изявления, държат речи, без да питат Политбюро. И се получават грешки. Сега, когато се организира вече работата в ЦК на солидни основа, трябва да им се турят юзди. Тодор Павлов слуша, но какво говори в своя регентски салон – сам си знае"⁴.

Поглед отвътре представлява отчетът на д-р М. Нейчев, министър на правосъдието, за работата на съпартийците му от кабинета, изнесен пред Тр. Костов и В. Червенков: "Четиримата министри в правителството не са като една група, не се събират на съвещания. Има законопроекти, изготвени през декември 1944 г., които още не са поставени на разглеждане. Ако настояваме, може още на другия ден да ги поставим. В Министерския съвет липсва всякаква дисциплина, царува анархия. Не се знае кой законопроект кога ще се разглежда. Заседанията се водят несериозно, държанието на министрите е разпуснато. Поставят се на разглеждане съвсем случайни въпроси. Необходимо е предварително да се преглеждат законите, да се помисли върху тях. Ние можем да направим да се наложи повече дисциплина и продуктивност в работата на Министерския съвет. Нужно е четиримата министри предварително да вземат решения. Не можах да се наложа да се изпращат законопроектите предварително в Законодателния съвет. А това важно. Има гласувани много несъобразности. Техническото разработване

на законите е много лошо, необходимо е да бъдат в съотношение с другите закони”⁵. Той предлага да се оформи група на министрите от БРП (к), която да има секретар, да провежда редовни заседания. Тя трябва да се събира преди всяко заседание на Министерския съвет, за да се подготви предварително по разглежданите въпроси.

Секретариатът на ЦК на БРП (к) взема отношение по работата на правителството и възлага на д-р М. Нейчев да изготви Правилник за вътрешния ред на Министерския съвет⁶. При изработването му той вписва две много важни разпоредби – чл. 8 и чл. 9, съгласно които Министерството на правосъдието придобива ключова роля в законодателната политика. По силата на тези членове правителството не може да постави на дневен ред законопроект или проект за постановление, ако не е одобрен от Съвета по законодателство при Министерството на правосъдието⁷. По този нелоялен спрямо съюзниците начин ръководните дейци от БРП (к) си осигуряват достоверна информация по подготовката на всички нормативни актове, постъпили за разглеждане.

В началото на юли 1945 г. Министерският съвет приема предложения от д-р М. Нейчев правилник, без да внася промени в текста. Изискванията на Секретариата на ЦК на БРП (к) са изпълнени точно.

Още по-голяма централизация и контрол върху работата на правителството се налага, когато партиите от Отечествения фронт печелят изборите за XXVI ОНС. В заседание на Политбюро от 22 ноември 1945 г. Г. Димитров след анализ на изборните резултати прави изказване: “Предлагам да се създаде комисия по управлението със следните задачи:

1. Изучава всички законодателни предложения, преди да се внесат в Народното събрание, като ги съгласува със съюзниците.
2. Подготвя всички въпроси по конституирането на Народното събрание, секретариат, комисии, правилник за вътрешния ред и пр. и ги предлага за одобрение.
3. Изготвя и внася за одобрение в ЦК законопроекти, следи за изпълнение решенията на ЦК по основните въпроси на управлението на министерствата и на Министерския съвет.

4. Проучва и разработва въпросите по управлението, които ЦК ѝ препоръчва.

Състав на комисията: председател и отговорник В. Коларов, членове: Г. Димитров, Тр. Костов, д-р М. Нейчев, проф. Ив. Стефанов, А. Югов, Д. Терпешев, П. Кунин, В. Марков⁷⁸.

Предложението се приема. Комисията по управлението осъществява своята връзка с отделните министерства посредством определените за целта хора. Тя изготвя и дава препоръки, които имат задължителна сила за изпълнителната власт. Предварителните разговори и консултации в коалицията по съдържанието и приложението на решения по различни проблеми имат формален характер, тъй като не променят по същество разискваната тема. Позицията на съюзниците на БРП (к) от есента на 1945 г., след излизането на земеделците около Н. Петков и на социалистите около К. Лулчев от правителството на Отечествения фронт и оформянето им в опозиция, отговаря на възприетата от тях тактика на съобразяване и признаване ръководната роля на комунистите във властта с оглед на запазване на министерските си постове. Некомунистическите партии на ОФ загубват реално политическите си функции и членска маса и се превръщат в представителен фон на новата политическа система.

Суверенността на изпълнителната власт като институция в България престава да съществува след 9 септември 1944 г. Търновската конституция в своята недълга история многократно се нарушава, суспендира, възстановява. Комунистите не само не желаят да се съобразяват с конституционните постановки, но ги отхвърлят като буржоазна отживелица. Те подчиняват на болшевишката доктрина, на нейната идеология цялата власт и управление в държавата. Образоването на правителството, неговият вътрешен статут и дейност, мястото му във висшите държавни органи, определянето и подмяната на лицата за министри стават политическа функция на комунистическата партия. Но тя също няма права за самостоятелни действия и инициативи, тъй като заема подчинено положение спрямо ВКП (б). Кремълското лидерство е признато от КП на страните от Източна Европа, затова и неговите директиви и

съвети са неоспорими. Парламентарният вот и подкрепа за правителството от депутатите имат характер на административна регистрация. Документалните източници потвърждават подобна теза.

Народният комисар по външните работи на СССР В. М. Молотов, една от главните фигури по формулировката на Московското решение от декември 1945 г. и на неговото тълкуване, в телеграма от март 1946 г. до Г. Димитров и Тр. Костов дава нареждане:

“Предвид предстоящото формиране на новото българско правителство ние обръщаме вашето внимание на следните въпроси:

Първо. Необходимо е да се внесе изменение в разпределението на министерските портфейли между партиите. Сегашното положение още можеше да се търпи до общите избори, но сегашното разпределение на портфейлите по количество между партиите явно не отговаря на резултатите от изборите и партийния състав на парламента. Следва да се издигне нов министър на външните работи вместо Стайнов, на когото ние не доверяваме – измежду дейците на Работническата партия или измежду близки на нея хора, като Оббов. Хората на Стайнов в чужбина са противници на добрите отношения със СССР. Това по-нататък не може да се търпи, тъй като такова положение ще вреди на интересите на България.

Второ. Необходимо е вместо министър без портфейл да има двама вицепремиери, от които един трябва да бъде комунист. В Югославия, Полша, Чехословакия, Румъния, Унгария има вицепремиери.

Трето. Трябва да има заместник-министри от комунистите. Не ще е лошо и другите партии също да имат заместник-министри там, където министрите са комунисти.

Четвърто. Вие бихте могли да отстъпите Министерството на правосъдието на звенарите, а Министерство на финансите да бъде на комунистите.

Чакаме срочно отговор”⁹.

След незабавни разговори и консултации с министър-председателя К. Георгиев, Г. Димитров и Тр. Костов информират В. М. Молотов. “Получихме вашите съвети за формирането на но-

вото правителство. Считаме напълно възможно да проведем следното:

1. Да въведем двама вицепремиери, единият от тях ще бъде комунист.

2. Да въведем заместник-министри в основните министерства: Министерство на външните работи, на външните работи, на финансите, на правосъдието, на земеделието, на благоустройството, на железниците, на промишлеността, на електрификацията и природните богатства (във военното министерство вече има заместник).

3. Да изменим разпределението на портфейлите между партиите в полза на нашата партия и на Земеделския съюз. В предварителната беседа с К. Георгиев се съгласихме по тези три пункта.

Що се отнася до смяната на Стайнов, то има трудности, които изтъкна Кимон Георгиев: възможност от отцепване на дясната група на "Звено" и преминаването ѝ в опозиция. Нашето мнение е премиер-министърът да вземе и Министерството на външните работи и негов заместник да бъде комунист. Оббов не подхожда като министър на външните работи.

По отношение на Министерство на правосъдието ще се постарает да последваме Вашия съвет.

Правителството ще подаде оставка в идващата сряда след окончателно гласуване на бюджета и провеждането на необходимата подготовка. Тогава премиер-министърът ще предложи на двете опозиционни групи да издигнат свои кандидати съгласно Московското решение, в съответствие с нотата на съветското правителство¹⁰.

С повелителен тон съветските държавници реагират на обясненията на лидерите на БРП (к):

"Получихме вашия отговор. Вашите предложения считаме за приемливи, ако Стайнов бъде снет от поста министър на външните работи. Вие не отговорихте относно замяната на министъра на финансите, а това трябва да се направи. Съотношението на партийните сили в българския парламент позволява на Работническата

партия да има четири-пет основни портфейла. Нас ни удивлява вашата скромност и неинициативност в тази работа. Югославските комунисти действат къде по-добре и по-напористо от вас”¹¹.

Съдържанието на секретната преписка между Москва и София доказва неоспоримо новия механизъм на управление в България, който няма нищо общо нито с конституцията, нито с традициите. Политическият диктат на Сталин се разпростира върху изпълнителната, съдебната и законодателната власт, като налага мнението си за техния персонален състав. Недоверието и подозрителността към хората – свои и чужди, към отделната човешка личност са отличителни черти на управляващите Съветския съюз, които все още българската общественост не познава. Крайно негативно отношение се изразява към политици със самостоятелен стил на работа, изграден в резултат на дългогодишна обществена и парламентарна дейност. Всяка проява на независима позиция, обусловена от националните интереси, се оценява от СССР като враждебна към тях. Затова е и настояването да се смени опитният дипломат проф. П. Стайнов от поста министър на външните работи. През лятото на 1945 г. в писмо до Г. Димитров в умерен и учтив тон той защитава Н. Петков, земеделците и социалистите, излезли в опозиция на Отечествения фронт, подчертава техните демократични позиции и легални действия. Месец по-късно същият министър е набеден от комунистите като причина за отлагането на изборите за парламент, с което се прикриват дипломатическите ходове на трите велики сили. През февруари 1946 г. е поискано от съветската власт отзоваването на пълномощния министър на България в Москва акад. Д. Михалчев, позволил си в личната си кореспонденция да критикува изборителната система в СССР.

Финансистът проф. Ст. Чолаков също се оказва нежелана министерска фигура. В своите спомени социалистът Ат. Москов пише следното: “Съветският съюз поискал от България да заплати сумата 800 милиона лева за “компенсация на част от разноските, направени от Москва за издръжка и подпомагане на българските емигранти в Русия и за българското комунистическо движение за времето от 1923 до 1944 година”.

Като министър на финансите проф. Станчо Чолаков се противопоставил на това съветско искане. Но комунистите считали, че искането на СССР трябва да се изпълни без каквито и да е възражения и уговорки, тихом и мълком¹².

Трагична е и съдбата на Тр. Костов, обвинен през 1949 г. в антисъветизъм, шпионаж и пр., както и на други невинни жертви¹³.

Цитираната кореспонденция между българските и съветските държавници разкрива не само грубото и безцеремонно вмешателство на СССР в България, но и дълбоката тайна, в която се забулват отношенията между двете страни. Архивните източници показват начина, по който се представят събитията. Те са с двойна характеристика и лице и се адаптират като информация на няколко низходящи нива. Секретната преписка или преговори остават завинаги табу. Първото ниво за осведомяване е предназначено за членовете на Политбюро, които са и управляващи. В отделни случаи тук могат да се дават и някои важни подробности, но без да се позволяват разисквания или да се изказват мнения, освен ако няма формално подобно искане. В обобщен вид са сведенията, с които се запознават членовете на ЦК на БРП (к). Парламентарната група на комунистите и областните комитети на БРП (к) невинаги са в течение на делата на управляващите ги съпартийци. Най-популярното и най-общо представяне на информацията се прави само тогава, когато се отнася до съвместната работа на партиите от Отечествения фронт. Сходни с нея са и съобщенията, които се предоставят на ограничения брой средства за осведомяване – няколко правителствени вестника и радиото. Изложената формула на държавно управление е измислена и внедрена от съветските комунисти в собствената им страна и става задължителна за държавите от Източна Европа.

Следващият документ е илюстрация към написаното по-горе. В заседанието на Политбюро на ЦК на БРП (к) от 13 март 1946 г. се поставят съгласуваните със Й. В. Сталин и В. М. Молотов въпроси около оставката на правителството и състава на новия кабинет. Висшият орган на БРП (к) приема принципите, с които НК на ОФ и съюзните партийни ръководства са длъжни да се съобразяват: платформата на Отечествения фронт е основата, върху която се

водят разискванията в коалицията; запазва се същото количествено съотношение на представителите на партиите в нея; на опозиционните земеделски и социалдемократически групи се предлага да определят двама кандидати съобразно московското решение. Политбюро набелязва мотивите и основните линии на извършената дейност, които трябва да залегнат в доклада на министър-председателя за оставката. Дава се мандат на К. Георгиев да представи проект за бъдещия министерски съвет¹⁴.

Същевременно Политбюро възлага на Г. Димитров, В. Коларов, Тр. Костов и Ц. Драгойчева да преговарят със съюзниците за състава на новия кабинет. Последното решение обезсмисля предоставения мандат. Старият и нов премиер не възразява да изпълнява формално функциите си, да бъде подставено лице на комунистите. Опитният в задкулисни действия звенар К. Георгиев се ориентира твърде добре в сложната вътрешна и международна обстановка.

Приетата на 4 декември 1947 г. конституция на НРБ утвърждава в четвърта глава “Органи на държавното управление” функциите на изпълнителната власт. Член 38 постановява: “Върховен изпълнител и разпоредителен орган на държавната власт в Народната република е правителството (Министерският съвет)”¹⁵.

Народното събрание с мнозинство от повече от половината от всички народни представители има право да открива, слива или закрива министерства. То избира и освобождава от длъжност правителството и отделни негови членове.

Конституционният текст има формалното предназначение да узакони политическия акт на 9 септември – преврата, като “победоносно народно въстание”. Установената “народна власт” “произтича от народа и принадлежи на народа”¹⁶. Архивните документи показват точно обратното – държавната власт и управление преминават в ръцете на една партия, която отстоява не национални интереси, а чужди стратегически цели. Многобройни са първоизточниците, които доказват изложената теза. Между тях особено интересни са тези, които се отнасят за периода непосредствено след смъртта на Г. Димитров.

На 18 юли 1949 г. се провежда пленум на ЦК на БКП. В дневния ред фигурират въпроси от вътрешнопартиен и държавен характер – избор на министър-председател, подпредседател на Министерския съвет, за състава на Политбюро и за някои отговорни лица, завеждащи отдели в ЦК. Докладва В. Червенков:

“Г. Димитров не може да бъде заменен и заместен от никого в нашата партия. Сега, когато Г. Димитров не е между нас, с толкова по-голяма сила ЦК, проникнат от неговите завети, трябва да се сплоти и стегне като ръководещ Димитровски, т. е. Ленинско-сталински колектив. Толкова повече нашият ЦК трябва да установи най-тясна връзка с ЦК на ВСП (б). Политбюро на ЦК счита, че нашият Централен комитет, заедно с него цялата партия, още по-тясно трябва да се сплотят около ЦК на ВКП (б), около др. Сталин, който сега, при отсъствието на Г. Димитров, още повече трябва да бъде не само общ, но и в практическата ни работа – нашият пряк и неизменен ръководител, учител и вожд. По тези съображения ПБ на ЦК счита, че ние не бива да избираме из своята среда генерален секретар на ЦК. Политбюро счита също така за необходимо да бъде подчертано и специално записано като решение на пленума на ЦК, че въпросите на партийната и държавната политика трябва да бъдат решавани колективно от ЦК и Политбюро, като негов изпълнителен орган. Никой и никаква инстанция не може да стои над Централния комитет и Политбюро. Необходимо е да се направят всички практически изводи от това за максимално подобрене на работата на ЦК и на Политбюро.

Изхождайки от изложеното, Политбюро прави следните предложения, които да бъдат обсъдени и решени от пленума на ЦК:

1. По избора на нов министър-председател на Народна република България и на негови заместници (подпредседатели).

За министър-председател на Народна република България да се издигне В. Коларов като най-близък, най-верен и най-опитен съратник на Г. Димитров.

Да се предложат пет подпредседатели – заместници на министър-председателя, като трима от тях бъдат членове на По-

литбюро, а двамата – из състава на нашите съюзници, а именно: членове на Политбюро – В. Червенков, Д. Терпешев и А. Югов; от нашите съюзници – К. Георгиев и Г. Трайков.

Членовете на Политбюро – подпредседатели – в близко време да се освободят от ръководствата на отделни министерства, за да съсредоточат цялото си внимание и силите си в работата на Министерския съвет и в Централния комитет.

Да не се произвежда сега реконструкция на Министерския съвет – тя да стане по-късно и постепенно”.

В заключителните си думи пред пленума В. Червенков казва: “По въпроса за генералния секретар Политбюро стои на това свое предложение, че не бива да се избира генерален секретар на партията. На това мнение е и др. Коларов. Ако си спомняте информацията, която аз направих за нашата беседа с др. Сталин, неговите изрични указания бяха (аз тогава не го съобщих, защото др. Димитров беше жив), че ако се случи нещо, министър-председател трябва да бъде В. Коларов, а що се касае до партийното ръководство, то трябва да бъде колективно. Ние сами трябваше да направим този извод и ЦК го направи. Сега са необходими още потесни връзки с ЦК на ВКП (б) и лично с др. Сталин.

Единството, за което казва др. Кинов, между нашата партийна и държавна работа ще осигури Политбюро. Др. Коларов е член на Политбюро.

Очевидно ние държим и ще държим за колективното ръководство. Но то не значи, че в работата на Политбюро, на неговите секретари, в работата на Министерския съвет трябва да има обезличка. Трябва да има ред. По предложение на др. Коларов за първи подпредседател на Министерския съвет и първи секретар на ЦК се предлага В. Червенков. Това за ЦК трябва да бъде ясно и да си каже мнението – да утвърди или да не утвърди. Но ред трябва да има.”

Пленумът приема предложените от Политбюро кандидатури. Обратното е изключено. Това е времето, когато Тр. Костов се намира в ареста на Държавна сигурност и ръководните дейци от Политбюро на ЦК на БКП съвместно със “специалисти” по наказателно право от ЦК на ВКП (б) подготвят следствието и процеса.

Започва унищожителната акция срещу комунисти, заемали отговорни партийни постове¹⁷. След политическото и физическо ликвидиране на опозицията и на нейните водачи идва ред и на врага с партиен билет.

Конституцията няма нищо общо с действителността. Вместо синхронизиране на властта с конституционните постановки се инспирира обстановка на несигурност, беззаконие и репресии. Затворите и концлагерите са препълнени с невинни жертви. Българското общество е поставено в условия на перманентен стрес. Граници и параметри на дейност между изпълнителна, законодателна и съдебна власт не съществуват. Техните функции са тясно преплетени с функциите на висшите партийни органи на БКП. Те са лишени от суверенност и имат възложени антиконституционни правомощия. Съветското партийно и държавно ръководство строго контролира държавите от Източна Европа, разпределени в съветската сфера на влияние.

Азиатският деспотизъм на Сталин, след неговата смърт малко модифициран, идеологизацията и догматизмът спират общественото развитие в тези страни. Суверенност, независимост, граждански права и свободи са само книжни понятия, привилегия за други велики и малки нации. Техни държавници активно участват в разделянето на света след Втората световна война. Тайната дипломация е вечна. И за съветската, и за западната демокрация, за представляващите ги държавни глави стратегическите цели и интереси са водещи, а не съдбата на народите.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. **България** в сферата на съветските интереси (Българо-руски научни дискусии). С., 1998.

² ЦДА на РБ, ф. 136, оп. 1, а. е. 253, л. 23–58.

³ Пак там, ф. 146, оп. 4, а. е. 337, л. 23–29.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там, ф. 1, оп. 8, а. е. 8, л. 1–4.

⁶ Пак там.

⁷ Пак там, ф. 136, оп. 1, а. е. 184, л. 7–8.

⁸ Пак там, ф. 1, оп. 6, а. е. 85, л. 8.

⁹ **Димитров, Г.** Дневник. С., 1997, с. 522.

¹⁰ Пак там, с. 523.

¹¹ Пак там.

¹² **Москов, д-р Атанас.** Спомени. Възходи и падини. Т. 2. , с. 586.

¹³ **Исусов, М.** Последната година на Трайчо Костов. С., 1990.

¹⁴ ЦДА на РБ, ф. 1, о. 6, а. е. 99.

¹⁵ **Български** конституции и конституционни проекти. С., 1990, с. 44.

¹⁶ Пак там, с. 38.